

Gereben Ferenc

Az olvasáskultúra és az identitástudat kapcsolata

- Vizsgálat hat ország magyar nemzetiségű polgáral körében -

Az alábbiakban a kultúra, jelesen az olvasáskultúra különböző teljesítményszintjeinek, valamint a nemzeti azonosságtudat különböző változatainak kapcsolatát vesszük górcső alá. Olvasáskultúrán jelen esetben a könyv olvasás mennyiségi és minőségi jellemzőit: az olvasásgyakorlást és az olvasó ízlést értjük.

Az identitástudatot vizsgálódásunk során olyan összetett fogalomként kezeltük, amelynek egyaránt része a nemzeti azonosságtudat értelmi-érzelmi megélése; a derűlátó, illetve pesszimista *jövőkép* és a magyarságról rajzolt *csoporthétkép*. Természetesen ezzel a felsorolással nem merítettük ki az identitástudat fogalmát, mert például a vallás, az értékrend, a történelmi tudat, a más népekhez, valamint a szellemi kultúra értékeihez való viszony – más tényezők mellett – ugyancsak az azonosságtudat körébe utalható. Szerintünk azonban ez utóbbi fogalmak nagyobb önállósággal és önmozgással rendelkeznek ahhoz, hogy pusztán az identitás egy-egy szeletének tartsuk őket: inkább olyan tudatformáknak tekinthetők, amelyeknek az identitástudathoz való viszonya külön vizsgálatok tárgya lehet.

Az egyik ilyen lehetséges vizsgálat ennek a dolgozatnak a témája.

A felmérésről

Az empirikus szociológiai eszközökkel végrehajtott kérdőíves felméréssorozat 1991 és 1994 között *hat ország* több mint 110 településén összesen 2245 felnőtt (18 éven felüli) magyar nemzetiségű személyt érintett. A hat ország (a vizsgált alrégió megjelölésével) a következő volt: (Dél-)Szlovákia, Ukrajna (Kárpátalja), Románia (Erdély), Kis-Jugoszlávia (Vajdaság), Ausztria (főleg Bécs és Linz)¹, valamint Magyarország (Budapest nélküli vidék). A megkérdezettek száma országonként (Ausztria kivételével, ahol a mintacsoport létszáma 159 volt) 303 és 536 fő között mozgott. (L. az 1. táblázat „összesen” sorát a 88. oldalon!) Kérdőívünket a véletlenszerűen kiválasztott interjúalanyok lakásán az adott országban élő kérdezőbiztosok töltötték ki; a vizsgálati helyszínek között nagyvárosok és kisközségek, többszámú és szóróványtelepülések egyaránt akadtak.²

Egy-egy ország mintacsoportjai az azonos kiválasztási szempontok miatt jól összehasonlíthatóak, kivételt csak Ausztria képez (ahol nem az őslakos, hanem az emigráns magyarság megkérdezésére került sor, ráadásul – részben – postai kérdés formájában). A megkérdezettek köre az átlagnál valamelyest fiatalabb

¹ A Linzben kitöltött caaknem 100 kérdőív *Zelliger Erzsébet* nyelvész-szociológus (ELTE) 1994-es munkája volt. E kérdőív néhány kérdése megegyezett saját kutatásom kérdéseivel, az alábbiakban – ahol lehet – az ezek nyomán nyert adatokat is felhasználom, *Zelliger Erzsébet* szíves engedelmével.

² A felmérés lebonyolításának módszertani kérdéseiről részletesebben l.: *Gereben Ferenc*: Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. = *Protestáns Szemle*, 1995. 3. sz.

és iskolázottabb volt, ezért feltételezhető, hogy a felmérés a valóságosnál valamivel jobb képet mutat.

Az olvasáskultúra regionális változatai

Mielőtt az azonosságtudat és az olvasáskultúra kapcsolatát elemeznénk, meg kell ismerkednünk külön-külön a két fogalom legfontosabb szociológiai paramétereivel. Először hasonlítsuk össze az olvasási szokások mutatóit, közülük is elsőként a *könyvolvasás gyakoriságának* országokénti alakulását (1. 1. táblázat).

Vonatkoztassunk most el attól, hogy a mintacsoportok átlagosnál kvalifikáltabb miyolta az olvasók arányát minden országban kedvezőbbnek tünteti fel a valóságosnál,³ és figyelmünket a különböző régiók adatainak összehasonlítására koncentráljuk. Az 1. táblázat arányszámait az valószínűsítik, hogy az erdélyi és az ausztriai (emigráns) magyarok a legszorgalmasabb könyvolvasók, őket a szlovákiai és az anyaországi megkérdesztek követik. Kárpátalján különösen a gyakori könyvolvasók aránya alacsony, a Vajdaságban pedig – ebben nyilván a térségben zajló negatív történelmi folyamatoknak is részük van – kétszerte-négyeszer nagyobb arányban tartózkodnak mindenfajta könyvolvasástól, mint a többi régióban.

Ami az aktuális olvasmányok összetételét, vagyis az 1992–93-ban regisztrált *olvasmánytervezet*et illeti (1. 2. táblázat), megismétlődik az 1991-ben szűkebb körben tapasztalt jelenség⁴: az anyaország hátul kullog a XIX–XX. századi (vagy korábbi) klasszikusok olvasásában, viszont élen jár a könnyebb fajsúlyú, szórakoztató olvasmányok befogadása terén: az olvasmányoknak Magyarországon mintegy fele része – Erdélyben és Vajdaságban csak mintegy negyede – kerül ki az esztétikailag kevésbé értékes irodalom köréből. A romantikus és realista klasszikusokat leginkább Erdélyben olvassák. Kárpátalján pedig a többi régióhoz lényegesen alacsonyabb az ismeretközlő olvasmányok aránya.

A 3. táblázat a nagy olvasmányélmények, kedvenc írók egy-egy olvasóra jellemző együttese alapján létrehozott *ízléstípusok* országokénti megoszlását mutatja be. Ez a tipológia a megállapodottabb, belső normává emelt olvasói érdeklődést fejezi ki, de üzenete sok tekintetben hasonlatos a kurrens olvasmányok szerkezeti sajátosságaihoz. Elsősorban abban, hogy a „klasszikus” ízléskategória is Magyarországon érte el a legalacsonyabb arányszámot, hátulról a második helyen pedig a szlovákiai magyarság áll. A kevésbé értékes irodalom preferálásán alapuló ízléstípusok („bestseller II.”; „lektúr”) az anyaországban voltak a legnépesebbek (a „bestseller” tekintetében Szlovákiával holtversenyben); a „romantikus” kategória viszont Magyarországot határain kívül volt (Ausztriát leszámítva mindenütt) népszerűbb. Az *irodalmi hagyományok*, a *klasszikus értékek* a kilencvenes évek első felében fontosabbnak tünnek kisebbségi helyzetben; az *anyaország viszont könnyebben engedett a kommercialitások csábításának, valamint* (az ausztriai emigráns magyarokhoz hasonlóan) *a non fiction modernizációs vonzerejének.*

³ Magyarországon esetében ez azt jelenti, hogy a nem olvasók országos átlagos aránya körülbelül az 1. táblázat adatainak kétszerese, a rendszeres olvasóké pedig az 1. táblázatban szereplő arányok körülbelül a fele.

⁴ 1991-es elővizsgálatunk során még csak három ország három régióját vizsgáltuk: Székelyföldet, Csallóközt, valamint Hatvant és környékét. L.: Gereben Ferenc–Lőrincz Judit–Nagy Attila–Vidra Szabó Ferenc: Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. Közép-Európa Intézet, Bp., 1993. 63–64. o.

Nemzeti azonosságtudat határon innen és túl

Az identitástudatot vizsgáló alapkérdésünk így szól: „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” A kérdés nyitott volt, a válaszokat utólag kategorizáltuk, illetve tartalomelemzéses módszerrel dolgoztuk fel. Az eredmények részletes ismertetésére már másutt sort kerítettünk,⁵ de némely megállapításunkat az összefüggések jobb megértése céljából itt is meg kell ismételünk.

A 4. táblázat a nemzeti identitástudat tartalomelemzéssel feltárt alkotóelemeit, illetve ezen hat ország magyarsága körében elnyert említési arányait mutatja be. Ha tüzetesen megvizsgáljuk ezeket a tudati építő elemeket, s elvonatkoztatunk (az egyébként – különösen Magyarországon, Ausztriában és a Vajdaságban – nem lebecsülendő mennyiségű) hiányos, negatív és közömbös válaszoktól, akkor láthatjuk, hogy a kötődés, az összetartozás fix pontjait egyrészt az *anyanyelv és a kulturális, történelmi, vallási hagyományok* jelentik (főleg Erdélyben, a Vajdaságban és az ausztriai emigráns magyarok körében); másrészt – leginkább Kárpátalján – a *pozitív* emóciók (például büszkeség); továbbá az olyan *tevéleges elkötelezettség*, amely a nemzeti identitást *feladatként, vállalásként*, a fennmaradásért folytatott küzdelemként éli meg. (Ez utóbbiak együttes aránya különösen Erdélyben volt magas.) Mindez azt is jelenti, hogy a nemzeti identitás fogalmának – a Közép-Európában élő magyar népcsoportok körében – elsősorban *nem etnikai* (tehát nem a vérségi leszármazást és összetartozást hangsúlyozó) jelentése van, sokkal inkább a *kultúrához és az érzelmek világához* (ezen belül is főleg a saját identitást erősítő, *pozitív* jellegű érzelmekhez) kötődik. Ez az állítás a Magyarországon kívül élő *kisebbségi* magyar népcsoportokra fokozottan érvényes. Együttal mindez azt is jelenti, hogy a tanulmány mottójában idézett *Illyés Gyula* költeményéből kibomló, a különböző országokban élő magyarságot összefogó *virtuális haza* – ahogy ezt a maga eszközeivel a költő is érzékelteti – olyan *kulturális képződmény*, amelynek létezését a társadalmi tudatot szondázó empiria is ki tudja mutatni.

Az identitástudat imént tapasztalt erős kulturális töltése már sejtetni engedti, amit az 5. táblázat összeállítására bizonyossággá avat: az azonosságtudat különböző típusai és az olvasáskultúra szintjei kapcsolatban állnak egymással: több régióban is érvényesülő tipikus együttjárások, tendenciaszerű megfelelések mutathatók ki közöttük.

A *negatív*, rossz érzésekkel, averzióval viselt, valamint *közömbös* identitás mind a hat országban nagyon gyenge olvasói aktivitással és általában a szórakoztató irodalom különböző műfajaira (lektúrra, bestsellerre, romantikára), illetve (kizárólagosan) az ismeretközlő irodalomra koncentráló olvasói érdeklődéssel járt együtt. (Magyarországon – ritka kivételként – a „modern” ízlésűek egy része is vonzódot a negatív identitáshoz.)

Azok között, akik magyarságukat *természetes adottságként*, különösebb fejtevést, reflexiót nem igénylő evidenciaként élik meg, már többszínű olvasói palettával találkozunk: Szlovákiában – egyik végletként – gyakori és klasszikusokat kedvelő olvasókkal, Magyarországon pedig olyan alig-alig olvasókkal, akik főleg a szórakoztató lektűr felé hajlanak, s a két véglet között különböző átmeneti formákkal. Ez az identitástípus az anyaországban láthatólag meglehetősen igénytelen kulturális „kísérletet” kap, kisebbségi helyzetben (főleg Szlovákiában és a Vajdaságban) viszont kulturálisan felértékelődik, mint ahogy felértékelődik általa-

⁵ Gereben Ferenc: I. m. = Protestáns Szemle, 1995. 3. sz.

nos értelemben is ez a magatartás, amelyik a kisebbségi sors nyomása alatt is természetesen adottságként (s nem elvetendő nyűgként, koloncként) hordozza a maga kisebbségi identitását.

Azok, akik azonosságtudatukat a *valahová* (szűkebb környezetbe, nyelvi-kulturális közösséghez, nemzethez, hazához stb.) tartozás érzésében találják meg, ugyancsak kissé elmosódott, hiányos olvasói profillal rendelkeznek. (Erdélyben például egyetlen karakterisztikus vonásukra sem sikerült rálelnünk.) Hol rendszeres, hol ritka olvasónak bizonyulnak (nemegyszer akár egy országon belül is); ízlésviláguk (ahol egyáltalán mérhető) már koherensebbnek mutatkozik: uralkodó ízlésképletük a romantika.

A magyarságtudat *vállalásos*, akár nehézségek és áldozatok árán is *tevélegesen* őrzött és védett változata sokkal markánsabb olvasói arculatú mondat magáénak: képviselői minden régióban legalább közepesen, de több helyütt rendszeresen olvasnak könyvet; ízlésüket illetően pedig főleg a hagyományos irodalmi értékekhez (klasszikusokhoz) vonzódnak, többhelyütt ezt a bestsellerek s néhol a modernnek kedvezésével egészítik ki.

A *pozitív érzelmek* (jó érzés, öröm, büszkeség stb.) kíséretében jelentkező identitástudat ugyancsak jól értelmezhető, karakteres, de az előzőnél kevésbé kreatív olvasói magatartással jár együtt. E típus képviselői – úgy tűnik – kevesebbet forgatják a könyveket, mint a „cselekvően felvállaló” identitásúak (főleg ritkán és közepesen olvasnak), s a fő ízlésirányzatnak – fej fej mellett – a „klasszikus” és a „bestseller” mutatkozik. Az olvasási szokások hasonló különbséget mutatnak, mint amilyen különbség egy inkább tevélegesen aktívásra, illetve inkább *emocionális* megközelítésre hangolt identitástípus között van.

A *tisztázott, rendezett, karakterisztikusabb identitás*, főleg annak kifejezetten pozitív, cselekvést is vállaló változata, *kedvezni látszik az olvasáskultúra magasabb szintjének* (és viszont): az ilyen identitástípushoz kapcsolódó olvasói magatartásformák egyrészt markánsabbak, másrészt mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt színvonalasabbak. Ami pedig a háritott, töredékes, *negatívvisztikus identitástudatot* illeti, ez inkább az *olvasáskultúra aktivitás- és értékhányos* megjelenési formáival való társulásra hajlamos.

Jövőkép

A hat ország magyar nemzetiségű polgárainak feltettük a kérdést: „*Hogyan látja Ön a magyarság távolabbi jövőjét?*” Ez a kérdésünk is nyitott volt, a válaszokat utólag rendeztük a ború- és derülátás különböző fokozataiba.⁶

A bizakodó, felemelkedésre esélyt látó, *optimista* válaszadók aránya régióként – 1991 és 1993 között végzett felmérések alapján – a következőképpen alakult: Szlovákia: 55%; Kárpátalja: 57%; Erdély: 54%; Vajdaság: 38%; Ausztria: 61%; Magyarország: 35%. A felsorolásból látható, hogy az ausztriai magyarok a legderülátóbbak (s ez elég logikusnak is tűnik), utána Kárpátalja következik, ahol ennek az optimizmusnak forrását nem annyira a külső körülményekben, hanem inkább a belső erőforrásokban lehetjük fel. A vajdasági borulátás okai jól kitapíntathatóak, de magyarországi kérdezettjeinknek a vajdaságiakét felülmúló pesszimizmusa már külön elemzés tárgya lehetne.

⁶ A részletes eredményeket l.: i. m. Protestáns Szemle, 1993. 3. sz.

Ehelyett most vizsgáljuk meg inkább a magyarság borúsabb, illetve derűsebb jövőképének *kulturális fedezetét*, konkrétan azt, hogy a jövőről kialakított elképzelések az olvasáskultúra milyen szintjeire támaszkodhatnak. Minden régióra kiterjedő tapasztalatunk, hogy a könyvet nem vagy alig olvasók inkább a borulátásra, a többit olvasók pedig optimizmusra hajlanak. Ami pedig az olvasói ízlésorientációt illeti, többé-kevésbé mind a hat régióban kimutatható, hogy a borulátók hajlamosabbak a kommerciális, kalandos, pusztán szórakoztató olvasmányok és felszínesebb bestsellerek preferálására, míg a derülátás mögött – kulturális bázisként – inkább a klasszikus és modern értékes művek (s velük társult bestsellerek) kedvelése húzódik meg. (A fenti tendenciák érvényessége egy helyen szenved csorbát: Erdélyben a kortárs értékes művek kedvelése ugyanakkora eséllyel jár együtt pesszimizmussal, mint derülátással.)

A *csüggeteg, hitehagyott magatartás* ma, az átalakulások korát élő Közép-Európában tehát a magyarságnak azokat a rétegeit érinti elsősorban, akiknek felfokozott általános bizonytalanságérzetét *alacsonyabb kulturális szintjük, tájékozatlanságuk és* – mindebből eredően – *információs kiszolgáltatottságuk* is fokozza.

Nemzeti önkép

Az identitástudat szerves része az a kép is, amelyet egy nemzet, nemzetiség saját magáról alakít ki és őriz. Az alábbiakban nem ennek a képnek a valóságtartalmát, hanem – egyetlen szempontból – *milyenségét* kívánjuk vizsgálni. Vagyis nem azzal foglalkozunk, hogy *milyenek a magyarok*, hanem azzal, hogy *hogyan vélekednek* erről olyan emberek, akik ehhez a népcsoporthoz tartoznak.

Az alábbi – nyitott – kérdést intéztük magyarországi és határokon túli interjúalanyainkhoz: *„Véleménye szerint vannak-e olyan tulajdonságok, amelyek a magyarokat általában jellemzik? (S ha igen: Melyek azok?)”* Megadtuk tehát a lehetőséget arra is, hogy a kérdeztettek – a válasz megtagadása nélkül – elhárítsák az önképrajzolást, például azért, mert úgy vélik, *nem léteznek* speciális magyar tulajdonságok.

A 6. táblázat a különböző régiókban adott válaszokat abból a szempontból veti egybe, hogy a megemlített *pozitív és negatív tulajdonságok aránya* hogyan alakult. Kárpátalja, Erdély, Vajdaság válaszainak struktúrája nagyon hasonló, többek között abban, hogy magas, 40% körüli arányban említettek *csak pozitív* tulajdonságokat. Ebben a szlovákiai magyarok is hasonlítanak hozzájuk, de van egy speciális vonásuk: körükben akadt a legtöbb olyan válaszadó, aki szerint *nincsenek* magyar nemzeti tulajdonságok. Az ausztriai (bécsi) magyarok nagy önmérsékletet tanúsítottak a nemzeti önkép megrajzolásakor: legnagyobb arányban ők említettek *vegyesen pozitív és negatív* tulajdonságokat. A magyarországi válaszok ütnek el ismét leginkább az összes többitől, főleg annak a vélekedésnek a dominanciájával, hogy a speciális magyar tulajdonságok – ha vannak egyáltalán – *kizárólag negatív* természetűek. Tehát a *magyarországi magyarok nemzeti önképe sokkal negatívabb és önkritikusabb*, mint a környező országokban élő magyar kisebbségeké. Ez utóbbiak több kedvező tulajdonságot tartalmazó önképe megfelel pozitívabb hangoltságú jövőképüknek és identitástudatuknak. Valószínűleg arról van szó, hogy a környező kritikus többségi közeg – a kisebbséget hajlamossá teszi arra, hogy – önvédelemből, önmegerősítés céljából – *elnézőbbek és pozitívabban vélekedjék önmagáról*. Akik úgy vélekednek, hogy *nem léteznek* (magyar) nemzeti tulajdonságok, olvasáskultúrájukat tekintve (bár az alig és nem olvasók mellett a rendszeres olvasók is

fel-felbukkannak ebben a kategóriában) lektúr- és bestsellerdominanciájú ízléssori-entációjukkal inkább a *gyenge közepes* mezőnyhöz tartoznak mindegyik régióban.

A *kizárólag pozitív* tulajdonságok említői között egyértelműen a nem vagy nagyon keveset olvasók, valamint a „lektúr”, „romantika” és „bestseller” ízléstípusok dominálnak, tehát a túl pozitív színezetű önkép is inkább az olvasáskultúra *alacsony közepes* szintjeivel mutat megfelelést. (Mégha Kárpátalján és Erdélyben esztétikailag fel is értékelődik ez az önképtípus: szemleli bázisában – szubdomináns szerepben – a „klasszikus” ízlésszint is megjelenik.)

Akik a magyarság jellemzésére *kizárólag negatív tulajdonságokat* használtak fel, olvasáskultúrájukat illetően meglehetősen felemás képet mutatnak: egyrészt a nagyon ritkán, másrészt a rendszeres olvasók közül verbuválódnak; egyrészt a klasszikus és modern irodalom, másrészt pedig a lektúrók és bestsellerek kedvelői: Ez az *ambivalencia* lényegében minden régióban jelentkezik, legkevésbé talán Magyarországon és Erdélyben, ahol ezzel a típussal egy meglehetősen homogén, nívós olvasói magatartás társul.

Legnívósabb olvasói képpel azonban az az önképtípus rendelkezik, amelyik *pozitív és negatív tulajdonságokat egyaránt* felvonultat a magyarság jellemzésére. Régióként visszatérően mindenütt (az olvasásgyakoriság vonatkozásában csak Szlovákiát leszámítva) a gyakori, valamint a „klasszikus” és a „modern” ízlésképletű olvasók mutakoztak a pozitív-negatív elemeket egyaránt tartalmazó önszemlélet *legfőbb bázisának*.

Az olvasáskultúra magasabb – mennyiségi és minőségi – egyéni teljesítményszintjei tehát kedveznek az olyanfajta vélekedésnek, mely szerint *léteznek* úgynevezett nemzeti (a magyarságot általában jellemző) tulajdonságok; s egyúttal kedveznek az *önkritikusabb*, de egyúttal *mindkét véletet elkerülni*, a pozitív és negatív tulajdonságokat *kiegyensúlyozni* kívánó önszemléletnek.

Összegzés

Megvizsgáltuk a kérdezettek nemzeti identitástudatát, jövőképét és nemzeti önképét, olvasási aktivitását és olvasói ízlését, és a két terület között a korreláció meglétét és mértékét. Tapasztalatunk szerint a nemzeti identitástudat nem kevés esetben kifejezetten kulturális mintákhoz, hagyományokhoz való (értelmi-érzelmi) kötődés formájában manifesztálódik. A könyvnyitási mennyiségi és minőségi paraméterei általában erős összefüggést mutattak az identitástudat különböző típusaival: a hiányos, negatív vagy közömbös identitástudat, valamint a pesszimista nemzeti jövőkép inkább a könyvek iránt kevésbé érdeklődő, a könyvekhez felszínes szórakozói igényekkel közelítő kérdezettek jellemezte. Az identitás és az optimistább jövőkép tudatosítása és vállalása viszont inkább az aktívabb és az esztétikai (főleg klasszikus) értékekre fogékonyabb olvasókra volt jellemző. A kiegyenlített, szélsőségektől mentes nemzeti önkép is erős korrelációt mutatott az olvasáskultúra magasabb teljesítményszintjeivel.

Bár az empiria identitás és olvasás *együttjárását* tudta csak bizonyítani, nem lehet kétséges, hogy az összefüggésrendszerben – a hatások kölcsönösségét nem tagadva – a *minőségileg és mennyiségileg fejlett olvasáskultúra jelentős szerepet játszhat* (főleg kisebbségi helyzetben!) a személyiség, és annak társadalmi kötődéseinek megerősítésében: a *kiegyensúlyozott, határozott, s egyúttal túlzásoktól idegenkedő azonosságtudat kialakításában. A kultúra – jelesül az olvasáskultúra – tehát az identitástudat egyik pilléréként is funkcionál.*

1. táblázat – A könyv olvasás gyakorisága (hat ország magyar nemzetiségű felnőtt polgárainak százalékos megoszlása) 1991–1994.

Könyv olvasás gyakorisága	(Dél-) Szlovákia	Ukrajna (Kárpátalja)	Románia (Erdély)	Jugoszlávia (Vajdaság)	Ausztria ¹	Magyarország (vidék)
Nem olvas könyvet egy évben egyet sem)	7,0	17,2	9,7	34,1	8,2	16,0
Nagyon ritkán (évente 1–3 db könyvet) olvas	27,4	34,0	17,0	14,4	22,6	16,1
Időnként (évente 4–11 db könyvet) olvas	34,6	30,0	35,2	29,7	32,1	30,4
Rendszeresen (évente legalább 12 könyvet) olvas	31,0	18,8	38,1	21,8	37,1	37,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	463	303	536	320	159	464

¹Főleg Bécs és Linz.

2. táblázat – Olvasói ízléskategóriák (Hat ország magyar nemzetiségű felnőtt könyv olvasóinak százalékos megoszlása) 1991–1993

Ízléskategóriák (kedvenc írók és művek alapján)	(Dél-) Szlovákia	Ukrajna (Kárpátalja)	Románia (Erdély)	Jugoszlávia (Vajdaság)	Ausztria ¹	Magyarország (vidék)
„Modern” (az értékes kortárs irodalom dominanciája)	4,2	2,4	6,4	6,7	12,5	5,4
„Klasszikus” (a XIX–XX. századi realista klasszikusok dominanciája)	23,2	35,9	35,3	37,8	32,8	14,2
„Bestseller I.” (a „nagy irodalom” látszatát keltő fél-művészeti, illetve álművészeti irodalom dominanciája – értékes művek társaságában)	17,4	10,4	15,7	17,7	18,7	
„Bestseller II.” (bestseller kedvencek önmagukban, illetve szórakoztató irodalom társaságában)	23,4	11,1	13,8	10,5	4,7	
„Romantikus” (XIX. századi romantika dominanciája)	13,7	17,5	16,3	12,9	4,7	10,6
„Lektűr” (a szórakoztató irodalom direkt műfajainak dominanciája, esetleg romantikával)	12,1	16,7	9,7	8,1	4,2	20,4
„Ismeretközlő” (kizárólagosnak tűnő non fiction-érdeklődés)	4,4	4,4	1,9	5,7	20,3	9,6
Besorolhatatlan	1,6	1,6	0,9	0,6	2,1	1,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	431	251	484	209	64	387

¹Főleg Bécs (az ízléskategóriákba való besoroláshoz szükséges kérdéseket csak a Bécsi Napló olvasóinak tettük fel 1993-ban, akik főleg Bécsben éltek).

3. táblázat - „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” (Tartalomelemzéssel feltárt válaszmotívumok előfordulása hat ország magyar nemzetiségének százalékában) 1991–1994

Válaszmotívumok	(Dél-)	Ukrajna	Románia	Jugoszlávia	Ausztria ¹	Magyarország
	Szlovákia	(Kárpátalja)	(Erdély)	(Vajdaság)		(vidék)
Nincs semmilyen válasz	3,9	3,3	3,5	2,2	6,9	4,1
Nincs érdemi válasz (nem tudja stb.)	3,7	2,6	3,9	2,8	1,3	5,4
Rossz érzés, semmi jót nem jelent (elszenvető attitűddel)	1,3	2,3	2,4	4,7	5,0	4,3
Közömbös, semmi különös („mindegy, mi vagyok” stb.)	5,0	2,3	7,6	10,9	7,6	5,6
Természetes adottság	16,8	17,2	6,7	20,6	8,8	17,2
Tartozni egy szűkebb közösséghez (családhoz, településhez, tájhoz stb.)	5,6	1,0	3,5	2,5	3,1	14,4
Tartozni egy tágabb közösséghez (etnikumhoz, nemzethez, hazához stb.)	4,3	3,0	3,9	4,1	13,8	15,7
Anyanyelv, nyelvi összetartozás	11,7	6,6	12,1	13,1	9,4	8,8
Kulturális, történelmi hagyomány, (vallási) szokások, sajátos gondolkodásmód	8,4	10,2	13,6	13,7	25,2	8,4
Büszkeség, önérték	17,1	27,7	17,4	13,4	15,1	8,4
Egyéb pozitív jellegű érzés (öröm, boldogság, hazaszeretet stb.)	31,7	33,7	27,4	29,4	37,1	26,6
„Itt élned, halnod kell” („itt születtem, itt kell meghalnom” stb.)	7,6	6,6	5,2	7,5	3,1	14,0
Feladat, felelős cselekvés, az áthagyományozás kötelezettsége	8,0	12,3	21,1	8,8	15,7	8,4
Nehézségek, hátrányos helyzet vállalása, harc a fennmaradásért	7,3	12,2	23,3	15,0	3,8	5,2
Együtt	132,4	145,0	151,6	148,7	155,9	149,5
N=	463	303	536	320	159	464

¹Főleg Bécs és Linz.

4. táblázat – Az egyes identitástípusok által preferált könyv olvasási szokások (olvaságyakoriság, ízléstípus)¹ (Hat ország magyar polgárainak válasza alapján) 1991–1994

„Mit jelent az Ön számára magyar-nak lenni?”	(Dél-) Szlovákia	Ukrajna (Kárpátalja)	Románia (Erdély)	Kis-Jugoszlávia (Vajdaság)	Ausztria (főleg Bécs)	Magyarország (vidék)
Negatív érzés	nem olvasók; „ismeretközlő”	nem olvasók; –	nem olvasók; „bestseller”	nem olvasók; „romantika+lektűr”	nem vagy alig olvasók –	nem vagy alig olvasók; „bestseller II.”, „modern”, „ismeretközlő”
Közömbös dolog	nem olvasók; „ismeretközlő”	nem olvasók; („lektűr+romantika”)	nem vagy alig olvasók; „lektűr”, „bestseller II.”	nem olvasók; „romantika+lektűr”	– –	nem olvasók; „lektűr”
Természetes adottság	rendszeres olvasók; „romantikus”, „klasszikus” („modern”)	nem olvasók; („bestseller”)	időnként olvasók; –	nagyon ritkán és időnként olvasók; „klasszikus+modern”	nem olvasók –	nem vagy alig olvasók; „lektűr” („modern”)
A valahová tartozás érzése	nagyon ritkán olvasók; „romantikus”	(rendszeres olvasók); –	– –	rendszeres olvasók; „romantika+lektűr”	nem és rendszeres olvasók –	ritkán (rendszeresen) olvasók; „romantikus”, „ismeretközlő”
Cselekvő felvállalás	gyakrabban olvasók; (legkevésbé „lektűr”)	időnként olvasók; („klasszikus+modern”, „bestseller”)	rendszeres olvasók; „klasszikus”, „bestseller I.”	rendszeres olvasók; „bestseller”, „romantikus”	időnként olvasók –	időnként és rendszeresen olvasók; „modern”, „klasszikus”
Pozitív érzélem	időnként olvasók; „bestseller II.”	nagyon ritkán (és időnként) olvasók; „klasszikus”	nem vagy alig olvasók; „klasszikus”	nagyon ritkán olvasók; „klasszikus+modern”, „bestseller”	rendszeres olvasók –	nem, időnként és rendszeresen olvasók; „klasszikus”, „bestseller I.”

¹ A táblázatban az egyes identitástípusok – a jobb áttekinthetőség kedvéért – összevont, egyszerűsített formában szerepelnek. Az egyes cellákban látható olvasási teljesítményszintekbe (ismertetésüket I. az 1. és 3. táblázatokban) az adott identitástípus képviselői az átlagnál lényegesen magasabb (általában legmagasabb) arányban sorolódtak be. (Zárójelbe tettük a mérsékeltbben preferált olvasási szinteket.)

5. táblázat – A nemzeti önkép összetétele hat ország magyar nemzetisége körében (Százalékos magoszlás) 1992–1993²

Magyar nemzeti tulajdonságok?	(Dél-) Szlovákia	Ukraina (Kárpátalja)	Románia (Erdély)	Jugoszlávia (Vajdaság)	Ausztria (főleg Bécs)	Magyarország (vidék)
Nincsenek	27,2	13,5	16,7	14,1	14,1	23,0
Csak pozitív tulajdonságot említ	37,5	41,3	40,5	43,8	21,9	23,6
Vegyesen pozitív és negatív tulajdonságok	17,9	22,4	19,0	17,2	29,7	20,4
Csak negatív tulajdonságok	14,4	21,1	21,7	22,2	18,7	29,4
Nem besorolható	0,4	1,0	0,8	2,2	4,7	2,9
Nincs válasz	2,6	0,7	1,3	0,5	10,9	0,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N=	312	303	378	320	64	313

6. táblázat – A nemzeti önkép különböző típusai által preferált könyv olvasási szokások (olvaságyakorosság, ízléstípusok)³ (Öt⁴ ország magyar nemzetiségű polgárainak válasza alapján) 1992–1993

Magyar nemzeti tulajdonságok?	(Dél-) Szlovákia	Ukraina (Kárpátalja)	Románia (Erdély)	Jugoszlávia (Vajdaság)	Magyarország (vidék)
Nincsenek	(nagyon ritkán és rendszeresen olvasók); „lektűr” („romantikus”)	nem olvasók; „bestseller”	nem olvasók; „lektűr”, „bestseller II.”	(nem és gyakrabban olvasók); „bestseller”	nem és rendszeresen olvasók; „bestseller”
Csak pozitív tulajdonságot említett	nem vagy alig olvasók; „bestseller I.”	nem vagy alig olvasók; „romantika+lektűr” („klasszikus+modern”)	[legkevésbé a rendszeres olvasók]; („bestseller II.”, „klasszikus”)	nem vagy alig olvasók; „romantika+lektűr”	nem vagy alig olvasók; „romantika+lektűr”, „ismeretközlő”
Vegyesen pozitív és negatív tulajdonságok említése	nem (és gyakran) olvasók; („klasszikus+modern”, „bestseller II.”)	rendszeresen olvasók; „klasszikus+modern”	rendszeres olvasók; „modern” („klasszikus”)	rendszeres olvasók; „klasszikus+modern”	időnként (és rendszeres) olvasók; „klasszikus+modern”
Csak negatív tulajdonságot említett	nagyon ritkán és időnként olvasók; („klasszikus+modern”)	rendszeresen olvasók; „bestseller”	rendszeres olvasók; „modern”, „bestseller I.”	(rendszeresen és nagyon ritkán olvasók); „romantika+lektűr”	[legkevésbé a nem olvasók]; „ismeretközlő” („klasszikus+modern”)

² A nemzeti önképre vonatkozó kérdést csak 1992–93-as vizsgálataink során tettük fel.

³ Az egyes cellákban szereplő olvasási teljesítményszinteket az adott „önképtípus”-hoz tartozók erősen, illetve (zárójelben) mérsékelten preferálták.

⁴ Az ausztriai adatok közlésétől az 1993-as minta alacsony száma miatt el kellett tekintenünk